رویش روان شناسی، سال۱۳، شماره ۹، شماره پیاپی ۱۰۲، آذر ۱۴۰۳
Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal(RRJ),13(9), 2024

رابطه هوش معنوی و بخشودگی بین‌فردی با نقش میانجی تاب‌آوری در همسران افراد تحت درمان نگهداره متادون

The relationship between spiritual intelligence and interpersonal forgiveness with the mediating role of resilience in spouses of methadone maintenance patients

فاطمه امین زاده
کارشناس ارشد روانشناسی بالینی، گروه روانشناسی، واحد علوم تحقیقات گیلان، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.
دکتر حسن بلند (نویسنده مسئول)
استادیار، گروه مشاوره، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

Fatemeh Aminzadeh
Master of Clinical Psychology, Department of Psychology, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.
Dr. Hassan Boland*
Assistant Professor, Department of Counseling, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.
hassanboland@yahoo.com

چکیده

این مطالعه با هدف تعیین رابطه هوش معنوی و بخشودگی بین‌فردی با نقش میانجی تاب‌آوری در همسران افراد تحت درمان نگهداره متادون انجام شد. این مطالعه توصیفی-همبستگی از نوع مدلیابی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری این مطالعه همسران افراد تحت درمان نگهدارنده متادون شهر رودسر در سال ۱۴۰۲ بود که به روش دردسترس ۲۱۹ نفر در این مطالعه شرکت کردند و به پرسشنامه خود گزارشی هوش معنوی (SISRI؛ کینگ، ۲۰۰۸)، مقیاس بخشودگی بین‌فردی (IFS؛ احتشام‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹) و مقیاس تاب‌آوری کانر و دیویدسون (CD-RISC؛ کانر و دیویدسون، ۲۰۲۳) پاسخ دادند و در مجموع ۲۱۹ پرسشنامه قابل تحلیل بوده است. داده‌ها به روش مدل‌یابی معادلات ساختاری تحلیل شدند. یافته‌های پژوهش نشان داد که مدل پیشنهادی از برازش مطلوبی برخوردار بود. یافته‌ها نشان داد که اثرات مستقیم هوش معنوی بر بخشودگی بین فردی، هوش معنوی بر تاب‌آوری و تاب‌آوری بر بخشودگی بین فردی معنادار بود (P<۰/۰۵). یافته‌های حاصل از بوت استرپ نشان داد که تاب-آوری در رابطه بین هوش معنوی و بخشودگی بین فردی نقش میانجی داشت (P<۰/۰۵). نتایج حاکی از این است که هوش معنوی به صورت مستقیم و با نقش میانجی تاب‌آوری بر افزایش بخشودگی بین فردی اثر دارد.

واژه‌های کلیدی: *بخشودگی، تاب‌آوری، هوش معنوی، اعتیاد.*

Abstract

This study was conducted to determine the relationship between spiritual intelligence and interpersonal forgiveness with the mediating role of resilience in the spouses of methadone maintenance patients. This descriptive-correlational study was of the structural equation modeling type. The statistical population of this study was the spouses of people undergoing methadone maintenance treatment in the city of Rodsar in 2023. 219 people participated in this study using the available method, and they used the self-report questionnaire of spiritual intelligence (SISRI; King, 2008), the interpersonal forgiveness scale (IFS; Ehtsham Zadeh et al., 2019), and the Connor and Davidson Resilience Scale (CD-RISC; Connor and Davidson, 2023) And in total of 219 questionnaires were analyzable. The data were analyzed by the structural equation modeling method. The findings of the research showed that the proposed model was a good fit. The results showed that the direct effects of spiritual intelligence on interpersonal forgiveness, spiritual intelligence on resilience, and resilience on interpersonal kindness were significant. (P<0.05). The results of Bootstrap showed resilience played a mediating role in the relationship between spiritual intelligence and interpersonal agreeableness (P<0.05). The results indicate that spiritual intelligence has a direct and mediating role in resilience in increasing interpersonal forgiveness.

Keywords: *Forgiveness, Resilience, Spiritual intelligence, Addiction.*

نوع مقاله : پژوهشی **دریافت : خرداد ۱۴۰۳** **پذیرش: تیر ۱۴۰۳** **ویرایش نهایی: آذر ۱۴۰۳**

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

مقدمه

اعتیاد به عنوان یک اختلال مزمن و برگشت‌پذیر، نقش مخربی بر وضعیت جسمانی، اجتماعی و روانشناختی افراد مصرف کننده دارد؛ علاوه بر این می‌تواند فشار روانشناختی مضاعفی بر اعضای خانواده آن‌ها نیز تحمیل کند. وجود اعتیاد در محیط خانواده آسیب‌های زیادی را به همراه دارد و می‌تواند تاثیرات ناخوشایندی بر روابط زوجی و احساس همسران نسبت به یکدیگر داشته باشد (رحمان و همکاران، ۲۰۲۲). وجود فرد معتاد در خانواده به خصوص سرپرست خانواده می‌تواند بر تمام افراد خانواده و بیشتر از همه همسر فرد مصرف‌کننده تاثیر منفی و مخربی بر جای بگذارد (آقاجانی و همکاران، ۱۴۰۲). بررسی مطالعات دلالت بر این دارد که خشم[1] یکی از هیجانات فعال در تعاملات این زوجین می‌باشد که می‌تواند پیامدهای نامطلوبی به‌دنبال داشته باشد (عبدالهی و همکاران، ۲۰۲۴).

بخوشدگی[2] بین‌فردی یک عامل مهم و اصلی ارتباطات بین افراد می‌باشد که باعث ایجاد حس همبستگی می‌شود (پرادیتا و ورونیکا[3]، ۲۰۲۳). صفت بخشش یعنی تمایل فرد به بخشیدن که در سطوح بالاتر می‌تواند باعث بهبود رابطه شود (رابرتز[4] و همکاران، ۲۰۲۰). بخشش راهی قوی و توانمند برای خاتمه دادن به یک رابطه مختل شده یا دردناک است و شرایط مصالحه با فرد خطاکار را فراهم می‌کند و از طرفی باعث افزایش کیفیت زندگی می‌شود (توسن[5] و همکاران ،۲۰۲۰). بنابراین می‌تواند رضایت‌مندی زناشویی را افزایش داده تعارضات را با خروج یکی از طرفین از حلقه تعامل منفی، کاهش دهد. بخشودگی به عنوان عمل مثبت و مقبول از جمله پتانسیل‌هایی است که افراد در خود دارند. شناسایی، فعال‌سازی و استفاده از آن به صورت مداخله روانی مستلزم تکیه بر یافته‌های علمی است تا بتوان با توجه به آن‌ها زمینه تغییر و تحول لازم و افزایش کیفیت زندگی را در سیستم خانواده فراهم کرد (سلون و بو[6]، ۲۰۱۴). بخشودن یک وظیفه نیست بلکه فراتر از وظیفه است در واقع می‌توان گفت هدیه‌ای به فرد معترض است. از این رو حساب بخشودن را باید از فراموش کردن، انکار، چشم پوشی و معذور داشتن جدا کرد. بخشودن با سازش و آشتی نیز متفاوت می‌باشد، بخشودن واکنش اخلاقی یک نفر به بی عدالتی یک نفر دیگر است، حال آنکه سازش و آشتی مستلزم این است‌که هردو طرف به احترام متقابلی برسند (کاولی[7]، ۲۰۲۱). بخشش صفتی است که میل به انتقام جویی را کاهش می‌دهد و فرایندی است که در واقع باعث تغییر احساس منفی به مثبت می‌شود و باعث بهتر شدن روابط زوجی می‌شود (وو و تای[8]، ۲۰۱۶).

طبق تحقیقات انجام شده هوش معنوی یک عامل مهم در بخشودگی بین فردی است (بیرامی و محمدی، ۱۳۹۸؛ غفوری و همکاران، ۲۰۱۳؛ مروز[9] و همکاران، ۲۰۲۳، مروز و همکاران، ۲۰۲۱). از نظر سازمان بهداشت جهانی، معنویت یکی از متغیّرهای مهم و مؤثر در کمال و سلامت انسان است. برخلاف ادعای برخی از روانشناسان سابق که گرایش‌های معنوی را مانع سلامت روانی انسان می‌دانستند، آشکار شده است که گرایش‌های معنوی نقش اساسی درپیشگیری از اختلالات روانی شایع ماندن در افسردگی، اضطراب، اعتیاد، مشکلات خانوادگی و زناشویی دارد (کلانتری، ۱۳۹۸). بخشش در افراد می‌تواند سازنده و موثر باشد و به کسانی که درگیر افسردگی هستند کمک می‌کند تا به حالت‌های منفی ذهن خود غلبه کنند که در اکثر مواقع افراد آسیب دیده می‌توانند به درجه‌ای از بخشودگی دست‌یابند (ورثینگتون[10] و همکاران، ۲۰۱۹). در واقع هوش معنوی یه اصل حیاتی و موثر برای غلبه بر موانع زندگی و مشکلات می‌باشد (مووانه[11] و همکاران،۲۰۲۰). افرادی که از هوش معنوی خوبی برخوردار هستند آگاهی و بینش عمیق‌تری داشته باشند و با صبر و حوصله بیشتری تصمیم‌گیری کنند و در نتیجه راه حل‌های بهتری ارائه دهند (سهرابی و ناصری، ۱۳۹۶). هوش‌معنوی را توانایی تجربه شده‌ای می‌دانند که به افراد امکان دستیابی به دانش و فهم بیشتر را می‌دهد و زمینه‌ای را برای رسیدن به کمال و ترقی در زندگی فراهم می‌سازد. ازآنجایی‌که معنویت یکی از نیازهای درونی انسان بوده و متضمن بالاترین سطح زمینه‌های رشد شناختی، اخلاقی و تلاش آدمی برای معنا بخشیدن به زندگی و پاسخ چراهای زندگی است (مروز و همکاران، ۲۰۲۱).

1 Anger
2 Forgivness
3 Veronica
4 Raberts
5 Toussaint
6 Salon and Bow
7 Cowley
8 Wu & tai
9 Mróz
10 Worthington
11 Mu'awanah

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

همچنین هوش‌معنوی به عنوان زیربنای باورهای فرد نقش اساسی در ارتقاء تاب‌آوری دارد. هوش معنوی این توانایی را در فرد ایجاد می‌کند که به رفتار و اهدافش معنا و مفهوم بدهد (اوسولیوان و لیندسای[1]، ۲۰۲۳؛ مرزبان و همکاران، ۲۰۲۲؛ مختاری و همکاران، ۲۰۲۲). معنویت با تاثیر بسزایی که روی وجدان افراد دارد سوق دهنده مسیر بهتر و والاتراست و باعث می‌شود کارهای روزمره از نوعی عادت به مسئولیت‌پذیری تبدیل گردد و فرد در برابر چالش‌ها، تاب‌آوری بیشتری از خود نشان دهد (حاتمی و همکاران ، ۲۰۲۲). تاب‌آوری[2]، توانایی مقاومت در برابر استرس و فاجعه و یا مقابله با شرایط دشوار و پاسخ‌های منعطف به فشارهای زندگی روزانه است (ابوالشمات[3]، ۲۰۱۸). تاب‌آوری، یک ویژگی شخصیتی است که نشان می‌دهد فرد چه میزان می‌تواند با تغییرات شرایط مقابله کند و در مورد مسائل راه های خلاقانه جدید ارائه دهد. تاب‌آوری امری طبیعی است و نه غیرطبیعی چرا که افراد معمولا از طریق تجربیات زندگی تاب‌آوری نشان می‌دهند (گائو[4] و همکاران، ۲۰۱۶). در واقع می‌توان گفت تاب آوری نشانه دارا بودن ظرفیت بالا و در عین حال انعطاف لازم برای مواجه با مشکلات زندگی است که در نتیجه برخورد با چالش‌هایی است که در طول زندگی فرد با آن دست پنجه نرم می‌کند (گارسیا ماتینز [5]و همکاران، ۲۰۲۲).

همچنین بررسی مطالعات پیشین دلات بر این دارد که تاب‌آوری نقش مهمی در افزایش بخشودگی بین فردی دارد (لاستاری و هووا[6]، ۲۰۲۳؛ کاراواچوک[7]، ۲۰۲۱؛ سونی[8]، ۲۰۱۶؛ فاسیون[9]، ۲۰۰۷؛ بولیس[10]، ۲۰۰۵). انعطاف‌پذیری اغلب شامل توانایی اتخاذ دیدگاه گسترده‌تر و در نظر گرفتن دیدگاه‌های متعدد است. افراد تاب‌آور بیشتر درگیر چشم انداز هستند که به آن‌ها امکان می‌دهد انگیزه‌ها، مقاصد و شرایط شخصی که به آن‌ها آسیب رسانده را درک کنند. با در نظر گرفتن عواملی که ممکن است در بروز خطا نقش داشته باشد، افراد تاب‌آور می‌توانند همدلی کنند و نگرش بخشنده‌تری ایجاد کنند (سونی، ۲۰۱۶). با توجه به مباحث مطرح شده و رابطه خطی بین متغیرهای هوش معنوی، بخوشدگی و تاب‌آوری؛ اینگونه استنباط می‌شود که هوش معنوی از طریق نقش میانجی تاب‌آوری می‌تواند تأثیر مثبتی بر بخشودگی بین فردی داشته باشد. افراد با سطوح بالاتر هوش معنوی به احتمال زیاد دارای منابع و دیدگاه های لازم برای ایجاد تاب‌آوری هستند. هوش معنوی می‌تواند به افراد احساس هدف، معنا و ارتباط متقابل ارائه دهد، که می‌تواند ظرفیت آن‌ها را برای مقابله با چالش‌ها و عقب نشینی از شکست‌ها تقویت کند (بیرامی و محمدی، ۱۳۹۸). همچنین افراد با سطوح بالاتر هوش معنوی به احتمال زیاد انعطاف پذیری بیشتری از خود نشان می دهند که به نوبه خود منجر به سطوح بالاتری از سازگاری بین فردی می‌شود. تاب‌آوری به افراد کمک می‌کند تا بینش‌ها و دیدگاه‌های به‌دست‌آمده از هوش معنوی خود را به رفتارها و نگرش‌هایی ملموس تبدیل کنند که تعاملات مطلوب با دیگران را ترویج می‌کند. با توجه به مباحث مطرح شده، اینگونه استنباط می‌شود که تاب‌آوری می‌تواند به‌عنوان یک عامل میانجی در رابطه بین هوش معنوی و بخشودگی، ایفای نقش کند.

زنانی که با همسران درگیر اعتیاد، زندگی می‌کنند اغلب پریشانی روانشناختی قابل توجهی را تجربه می‌کنند. روند بخشش می‌تواند برای بهزیستی آن‌ها بسیار مهم باشد. بخشش به زنان این امکان را می‌دهد که خشم، رنجش و تلخی را از خود دور کنند که می‌تواند به کاهش استرس، اضطراب و افسردگی کمک کند. این امر به بهبود روانی کمک می کند و زنان را قادر می سازد تا کنترل بر وضعیت روانی خود را دوباره به دست آورند (آقاجانی و همکاران، ۱۴۰۲). بررسی نقش میانجی در رابطه بین هوش معنوی و بخشودگی فردی از جهات مختلفی می‌تواند ارزشمند باشد، تاب آوری مانند مکانیزمی عمل می‌کند که میزان بخشودگی بین فردی را به طور چشم‌گیری افزایش دهد. می‌توان گفت تاب‌آوری می‌تواند نقش محافظتی برای افراد داشته باشد و سطح سلامت جسمی و روانی را افزایش می‌دهد و از همه مهمتر اینکه تاثیرات منفی را در فرد کاهش می‌دهد. بر این اساس این مطالعه با هدف تعیین رابطه هوش معنوی و بخشودگی بین‌فردی با نقش میانجی تاب‌آوری در همسران افراد تحت درمان نگهداره متادون انجام شد.

1 O'Sullivan & Lindsay
2 Resilience
3 Aboalshamat
4 Gao
5 Garcia Matiz
6 Lestari & Huwae
7 Kravchuk
8 Soni
9 Faison
10 Broyles

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

روش

پژوهش حاضر توصیفی-همبستگی از نوع مدل‌یابی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری پژوهش شامل همسران افراد تحت درمان نگهدارنده متادون شهر رودسر در سال ۱۴۰۲ بودند. حجم نمونه در این مطالعه با استفاده از فرمول کلاین[1] (۲۰۱۱) به ازای هر یک از متغیرهای مکنون ۲۰ نفر در نظر گرفته شد؛ حجم نمونه نهایی با توجه به میزان ریزش و قابلیت اجرای مدلیابی معادلات ساختاری ۲۳۰ نفر محاسبه شد؛ اما در مجموع ۲۱۹ نفر داده وارد تحلیل شد. نمونه‌گیری به روش در دسترس به‌صورت مداد-کاغذی انجام شد. جهت شرکت در این پژوهش می‌بایست افراد این معیارهای ورود را احراز می‌کردند: ۱- همسر فرد تحت درمان متادون می‌بایست تجربه سوء مصرف مواد و الکل نداشته باشد؛ ۲- فرد تحت درمان نگهدارنده متادون می‌بایست، در طی شش ماه گذشته تجربه مصروف مواد مخدر نداشته باشد؛ ۳- همچنین همسر فرد تحت درمان متادون می‌بایست در شش ماه گذشته تجربه سوگ، تروما و مصرف داروهای روانپزشکی نداشته باشد. همچنین عدم تمایل به شرکت در پژوهش و نقص در تکمیل پرسشنامه‌ها به‌عنوان معیار خروج در نظر گرفته شد. جهت اجرای پژوهش از دو کلینیک ترک اعتیاد واقع در شهرستان رودسر استفاده شد و پرسشنامه‌ها توسط مشاور هر مرکز اجرا شد. پرسشگران با تهیه اسامی بیماران تحت درمان نگهدارنده متادون و تماس با همسران این افراد از آن‌ها دعوت شد که به مراکز مراجعه و به پرسشنامه‌ها پاسخ دهند. رضایت و علاقه جهت شرکت در پژوهش و تکمیل فرم رضایت آگاهانه به‌عنوان ملاحظات اخلاقی در این پژوهش لحاظ شد؛ همه افراد از اهداف این مطالعه آگاه بودند و با توجه به حفظ رازداری و حریم شخصی به سوالات پاسخ دادند. داده‌های این پژوهش به روش مدل‌یابی معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزارهای SPSS و AMOS نسخه ۲۴ تحلیل شدند.

ابزار سنجش

پرسشنامه هوش معنوی[2] (SIQ): پرسشنامه هوش معنوی توسط کینگ در سال (۲۰۰۸) طراحی شده و دارای۲۴ گویه است که ۴ خرده مقیاس تفکر وجودی انتقادی، تولید معنای شخصی، آگاهی متعالی و بسط حالت هشیاری می‌باشد. هدف پرسشنامه هوش معنوی کینگ، سنجش میزان هوش معنوی از ابعاد مختلف (تفکر وجودی انتقادی، تولید معنای شخصی، بسط حالت هشیاری، آگاهی متعالی) می‌باشد. این پرسشنامه در یک مقیاس ۵ لیکرتی از ۱ (کاملا نادرست) تا ۵ (کاملا درست) نمره گذاری می‌شود. حداقل نمره قابل کسب برای کل پرسشنامه صفر و حداکثر نمره ۹۶ می‌باشد. هر چه فرد نمره بالاتری در این پرسشنامه بگیرد دارای هوش معنوی بیشتری است. پایایی این مقیاس در مطالعه کینگ (۲۰۰۷) بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۵ گزارش شد و آلفای کرونباخ زیر مقیاس‌های آن از جمله تفکر وجودی انتقادی ۰/۸۸، ایجاد معناداری شخصی ۰/۸۷، هشیاری متعالی ۰/۸۹ و گسترش هشیری متعالی ۰/۹۴ گزارش کرد. کینگ (۲۰۰۷) به منظور سنجش روایی، این مقیاس را با چندین پرسشنامه معتبر از جمله مقیاس خود تفسیری فرا شخصی، مقیاس عرفان و مقیاس دینداری درونی و بیرونی مورد مقایسه قرار داده و ضریب همبستگی آنها را به ترتیب ۰/۶۷، ۰/۶۳ و ۰/۵۸ گزارش کرده است. در پژوهش زاده شبروز و همکاران (۱۳۹۷) پایایی ابعاد پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ به ترتیب تفکر وجودی انتقادی ۰/۷۶ ، تولید معنای شخصی ۰/۷۸، بسط هوشیاری۰/۷۲، و آگاهی متعالی۰/۸۰ و پایایی کل پرسشنامه نیز با آلفای کرونباخ۰/۹۱ به دست آمد. در پژوهش شریفی نیا و همکاران (۱۳۹۴) روایی سازه پرسشنامه به کمک تحلیل عاملی اکتشافی ۰/۸۰ تا ۰/۹۰ محاسبه شد و روایی همگرا و واگرا به کمک ارزیابی میانگین واریانس استخراجی، حداکثر مجذور واریانس مشترک و میانگین مجذور واریانس مشترک سنجیده شد. روایی همگرا ۰/۵۸ و روایی واگر ۰/۴۴ گزارش شد (به نقل از زاده شبروز و همکاران،۱۳۹۷). لازم به ذکر است پایایی ابعاد پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ در پژوهش حاضر به ترتیب برای تفکر وجودی انتقادی۰/۸۳ ، تولید معنای شخصی۰/۷۹ ، بسط هوشیاری۰/۸۸ ، و آگاهی متعالی ۰/۷۸ و پایایی کل پرسشنامه نیز ۰/۹۳ بدست آمد.

بخشودگی بین‌فردی احتشام زاده[3] (IFS): مقیاس بخشودگی بین فردی احتشام زاده و همکاران (۱۳۸۹) شامل۲۵ گویه است که سه خرده مقیاس ارتباط مجدد و کنترل انتقامجویی شامل۱۲ سؤال، کنترل رنجش شامل شش سؤال، درک و فهم واقعبینانه شامل هفت سؤال را در یک طیف لیکرت چهار درجه ای کاملا مخالف =۱ تا کاملا موافق =۴ مورد ارزیابی قرار می‌دهد. احتشام زاده و همکاران (۱۳۸۹) روایی ملاک این مقیاس را محاسبه ضریب همبستگی بین بخشودگی بین فردی و توافق پذیری ۰/۴۵ و همبستگی بین بخشودگی بین

1 Kline
2 Spiritual Intelligence Questionnaire
3 Interpersonal Forgiveness Scale

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

فردی با پرخاشگری ۰/۶۵- گزارش کردند که نشان دهنده روایی ملاکی مقیاس است. همچنین پایایی آن را براساس ضریب بازآزمایی با فاصله دو هفته برای کل مقیاس و خرده مقیاس‌های آن را به ترتیب ۰/۷۱، ۰/۷۰، ۰/۶۸، ۰/۵۸ براساس آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۸۰ خرده مقیاس ها به ترتیب ۰/۷۷ ، ۰/۶۶ ، ۰/۵۸ گزارش کردند. ضرایب آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس های ارتباط مجدد ، کنترل انتقامجویی و کنترل رنجش در پژوهش حاضر به ترتیب ۰/۸۲، ۰/۶۵، ۰/۶۴ به دست آمد.

پرسشنامه تاب‌آوری کانر و دیویدسون[1] (RISC-CD): این مقیاس توسط کانر و دیویدسون[2](۲۰۰۳) طراحی شد و شامل ۲۵ سوال است و در مقیاس پنج درجه ای لیکرت از ۱ تا ۴ به صورت اصلا درست نیست (۱)، به ندرت درست است (۲)، گاهی اوقات درست (۳)، اغلب درست است (۴) و تقریباً در همه اوقات درست است (۵) ارزیابی می‌شود. بنابراین دامنه نمرات بین ۰ تا ۱۰۰ قرار می‌گیرد و نمرات بالاتر نشان دهنده تاب‌آوری بالاتر است. یو[3] و همکاران(۲۰۱۱) در مطالعه‌ای روایی همگرای این مقیاس را با مقیاس چند بعدی حمایت اجتماعی ادراک شده (r=۰/۴۴) و پایایی آن با همسانی درونی آن به روش محاسبه ضریب آلفای کرونباخ α=۰/۸۹ گزارش کرد. در ایران توسط بخشایش اقبالی و همکاران (۲۰۲۲) این مقیاس ترجمه و اعتباریابی شد، روایی به روش تحلیل عاملی تایید بررسی و۲۵ آیتم در زیرمقیاس تایید شدند و همه سوالات بار عاملی بیش از ۰/۳۰ داشتند ، همچنین پایایی به روش همسانی درونی با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۹۴ محاسبه شد. همچنین ضریب روایی این ابزار در مطالعه (کیهانی و همکاران،۱۳۹۳) به روش ملاکی با پرسشنامه خودکارآمدی ۰/۲۹ محاسبه شد که نشان دهنده روایی همگرا است. در پژوهش حاضر نیز همسانی درونی با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۸ محاسبه شد.

یافته ها

در این پژوهش ۲۳۰ نفر مشارکت داشتند، اما در مجموع ۲۱۹ پرسشنامه قابلیت تحلیل را داشت. شرکت‌کنندگان در میانگین و انحراف معیار سنی ۹/۷۶±۴۵/۰۸ سال بود. از نظر تحصیلات ۱۹۸ نفر (۹۰/۴ درصد) دارای تحصیلات سیکل یا دیپلم و ۲۱ نفر (۹/۶ درصد) دارای تحصیلات کاردانی یا کارشناسی بودند. ۳۲ نفر (۱۴/۶ درصد) شاغل، ۱۷۹ نفر (۸۱/۷ درصد) خانه دار و ۸ نفر (۳/۷ درصد) بازنشسته بودند. ۹ نفر (۴/۱ درصد) هیچ فرزندی نداشتند ۲۱۰ نفر (۹۵/۹ درصد) دارای حداقل یک فرزند بودند. در جدول ۱ یافته‌های توصیفی متغیرهای اصلی پژوهش ارائه شده است.

جدول ۱: یافته‌های توصیفی متغیرهای پژوهش و ضرایب همبستگی پیرسون

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	کجی	کشیدگی	۱	۲	۳
۱- بخشودگی بین فردی	۶۲/۴۵	۸/۶۴	۰/۷۳	۰/۰۶	۱		
۲- هوش معنوی	۵۶/۵۲	۱۰/۷۷	۰/۵۰	۰/۴۸	۰/۶۸ **	۱	
۳- تاب‌اوری	۶۱/۶۸	۱۳/۵۳	-۰/۶۴	۰/۲۵	۰/۶۲ **	۰/۶۶ **	۱

در جدول ۱ یافته‌های توصیفی و ضرایب همبستگی پیرسون ارائه شده است؛ میانگین متغیرهای بخوشدگی بین فردی، هوش معنوی و تاب‌آوری به ترتیب ۶۲/۴۵، ۵۶/۵۲ و ۶۱/۶۸ بود؛ همچنین آماره شاخص‌های کجی و گشیدگی در دامنه ۲ الی ۲- قرار داشت که نشان دهنده طبیعی بودن توزیع داده‌ها در متغیرهای پژوهش می‌باشد. با توجه به طبیعی بودن توزیع داده‌ها جهت بررسی رابطه خطی بین متغیرها از آزمون پارامتری ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد؛ نتایج نشان داد که بخوشدگی بین‌فردی با هوش معنوی (r=۰/۶۸) و تاب‌آوری (r=۰/۶۲) همبستگی مثبت و معنادار دارد؛ همچنین بین هوش معنوی و تاب‌آوری (r=۰/۶۶) رابطه مثبت و معنادار وجود دارد (P<۰/۰۵). به منظور اجرای آزمون مدل‌یابی معادلات ساختاری و بررسی برازش مدل پیشنهادی، ابتدا پیش‌فرض‌های استقلال خطاها و عدم هم‌خطی چندگانه بررسی شد، نتایج نشان داد که آماره دوربین واتسون[4] برابر با ۱/۷۸ و در دامنه مطلوبیت ۱/۵۰ تا ۲/۵۰ قرار دارد و بیانگر استقلال باقی‌مانده‌ها است. هم‌چنین هرچه مقدار تولرانس بیش‌تر (نزدیک به ۱) باشد، میزان هم‌خطی کمتر است؛ در این مطالعه میزان تلورانس برای متغیرهای پیش‌بین و میانجی ۰/۷۹ گزارش شد که نشانگر هم‌خطی مطلوب است. همچنین ضریب مردیا در این

1 Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC)
2 Connor & Davidson
3 yu
4 .Durbin-Watson

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

مطالعه ۷/۱۴ محاسبه شد، به عبارت دیگر نرمال بودن چند متغیری نیز برقرار است، زیرا مقدار این آماره کمتر از ۸ می‌باشد. به‌منظور آزمون مدل مفهومی پژوهش از مدل معادلات ساختاری با حداکثر درست‌نمایی استفاده شد، ضرایب مسیر در شکل ۱ ارائه شده است.

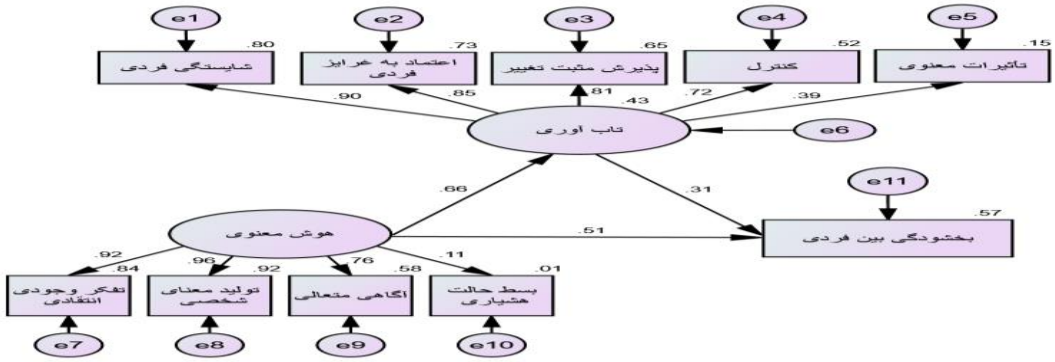

شکل ۱: مدل برازش شده پژوهش در حالت استاندارد

با توجه به نتایج شکل ۱ مدل پیشنهادی نقش میانجی تاب‌آوری در رابطه هوش معنوی و بخشودگی بین فردی در مجموع ۵۷ درصد از واریانس بخوشدگی بین فردی را پیش‌بینی می‌کند؛ در ادامه ضرایب مسیرهای مستقیم در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: ضرایب اثرات مستقیم متغیرهای مدل معادلات ساختاری

مسیرها	ضریب مسیر	خطا استاندارد	مقدار t	حد پایین	حد بالا	مقدار P
هوش معنوی--- بخوشدگی بین‌فردی	۰/۵۱	۰/۰۶	۷/۰۷	۰/۴۰	۰/۶۲	۰/۰۰۱
هوش معنوی--- تاب‌آوری	۰/۶۶	۰/۰۴	۹/۲۵	۰/۵۸	۰/۷۲	۰/۰۰۱
تاب‌اوری--- بخشودگی بین فردی	۰/۳۱	۰/۰۷	۴/۴۷	۰/۱۹	۰/۴۲	۰/۰۰۱

نتایج در جدول ۲ نشان داد اثرات مستقیم هوش معنوی بر بخشودگی بین فردی (β=۰/۵۱)، خوش معنوی بر تاب‌آوری (β=۰/۶۶) و تاب‌آوری بر بخوشدگی بین فردی (β=۰/۳۱) معنادار بود (P<۰/۰۵). در ادامه، نتایج تحلیل میانجی در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: اثرات میانجی مدل معادلات ساختاری

مسیرها	ضریب مسیر	خطا استاندارد	حد پایین	حد بالا	مقدار P
هوش معنوی-- تاب‌اوری-- بخشودگی بین فردی	۰/۲۰	۰/۰۴	۰/۱۳	۰/۲۸	۰/۰۰۱

به منظور بررسی نقش میانجی از آزمون بوت استرپ استفاده شد، نتیجه در جدول ۳ نشان داد که تاب‌آوری در رابطه بین هوش معنوی و بخوشدگی بین فردی (β=۰/۲۰) نقش میانجی دارد (P<۰/۰۵). برای بررسی برازش مدل پیشنهادی نقش میانجی تاب آوری در رابطه بین هوش معنوی و بخوشدگی بین فردی شاخص‌های برازندگی محاسبه شد؛ نتایج در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: شاخص‌های برازش مدل مفهومی پژوهش

شاخص‌های برازش	CMIN	مقدار P	درجه آزادی	CMIN/DF	CFI	NFI	RMSEA
مدل پژوهش	۸۳/۱۶	۰/۱۳۸	۳۳	۲/۵۲	۰/۹۳	۰/۹۶	۰/۰۵
معیار تصمیم	-	P>۰/۰۵	-	<۵	>۰/۹۰	>۰/۹۰	<۰/۰۸

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

نتایج جدول ۴ نشان داد که شاخص‌های برازندگی حاصل از مدل معادلات ساختاری پیش‌بینی بخشودگی بین فردی بر اساس هوش معنوی با میانجی‌گری تاب‌آوری از برازش مطلوب برخوردار است (χ^2=۸۳/۱۶، df=۳۳، χ^2/df=۲/۵۲، CFI =۰/۹۳، NFI =۰/۹۶ و RMSEA =۰/۰۵).

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه با هدف تعیین رابطه هوش معنوی و بخشودگی بین‌فردی با نقش میانجی تاب‌آوری در همسران افراد تحت درمان نگهداره متادون انجام شد. یافته اول پژوهش نشان داد که هوش معنوی بر بخشودگی بین فردی اثر مستقیم دارد؛ این یافته با پژوهش‌های بیرامی و محمدی (۱۳۹۸)، امانی و همکاران (۱۳۹۳)، غفوری و همکاران (۲۰۱۳)، مروز و همکاران (۲۰۲۳) و مروز و همکاران (۲۰۲۱) همسو بود. در تبیین این یافته می‌توان گفت هوش معنوی شامل توانایی فراتر رفتن از دیدگاه‌های فردی و ارتباط با درک گسترده‌تر از زندگی و به هم پیوستگی است. این دیدگاه گسترده به افراد اجازه می‌دهد تا فراتر از نارضایتی‌های خود را ببینند و با دیگران همدلی کنند و انسانیت مشترک خود را تشخیص دهند. این به افراد کمک می‌کند تا متوجه شوند که نگه داشتن ناراحتی یا انتقام جویی تنها باعث تداوم رنج و مانع رشد شخصی می‌شود (امانی و همکاران، ۱۳۹۳). همچنین هوش معنوی اغلب شامل پذیرش طبیعت ناقص انسان است. تصدیق می‌کند که همه اشتباه می‌کنند و بخشش بخش اساسی رشد و تحول است. با پذیرش این درک، افراد دارای هوش معنوی بیشتر احتمال دارد که دیگران را به خاطر کاستی‌ها یا کارهای اشتباهشان ببخشند، و درک کنند که بخشش یک عمل مشفقانه‌ای است که به نفع هر دو طرف درگیر است (مروز و همکاران، ۲۰۲۳).

یافته دوم پژوهش نشان داد که هوش معنوی بر تاب‌آوری اثر مستقیم دارد؛ این یافته با نتایج پژوهش‌های اوسولیوان و لیندسای (۲۰۲۳)، مرزبان و همکاران (۲۰۲۲)، مختاری و همکاران (۲۰۲۲)، آجاوانی[1] و همکاران (۲۰۱۶) و ولا و همکاران[2] (۲۰۱۴) همسو بود. در تبیین این یافته می‌توان گفت هوش معنوی اغلب شامل کاوش عمیق در پرسش‌های وجودی و جستجوی معنا و هدف در زندگی است. وقتی افراد درک روشنی از ارزش‌ها، باورها و هدف خود داشته باشند، پایه‌ای قوی ایجاد می‌کنند که به آن‌ها کمک می‌کند چالش‌ها و شکست‌ها را پشت سر بگذارند. این حس معنا و هدف نیروی محرکی را فراهم می‌کند که تاب‌آوری را تقویت می‌کند و به افراد این امکان را می‌دهد تا از سختی‌ها عقب نشینی کنند و به اهداف خود متعهد بمانند (اوسولیوان و لیندسای، ۲۰۲۳). هوش معنوی اغلب شامل ارتباط با دنیایی بزرگتر از خود است، خواه این یک قدرت برتر، آگاهی جهانی یا احساس ارتباط با همه موجودات باشد. این ارتباط دیدگاه وسیع تری را در اختیار افراد قرار می‌دهد و به آن‌ها کمک می‌کند تا ببینند که مبارزات آن‌ها بخشی از تابلوی بزرگتر زندگی است. این حس اعتماد و ایمان را القا می‌کند که نظم یا هدف بالاتری در پشت تجارب آن‌ها وجود دارد که می‌تواند تاب‌آوری را در مواقع سخت تقویت کند (خان‌اولا، ۲۰۲۳).

یافته سوم پژوهش نشان داد که تاب‌آوری بر بخشودگی بین فردی اثر مستقیم دارد؛ این یافته با نتایج پژوهش‌های لاستاری و هووا (۲۰۲۳)، کاراواچوک (۲۰۲۱)، چوی[3] و همکاران (۲۰۱۶)، سونی (۲۰۱۶)، فاسیون (۲۰۰۷) و بولیس (۲۰۰۵) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که افراد تاب‌آور مهارت‌های تنظیم هیجانی بیشتری دارند و به آن‌ها اجازه می‌دهد تا هیجان‌های منفی را به طور مؤثر مدیریت و پردازش کنند. هنگامی که با یک اشتباه یا توهین از سوی شخص دیگری مواجه می‌شوند، افراد تاب‌آور برای تنظیم هیجان‌های خود، از شدت خشم، رنجش یا صدمه‌ای که ممکن است تجربه کنند، تجهیز می‌شوند. این تنظیم هیجانی آن‌ها را قادر می‌سازد تا با ذهنیتی متعادل‌تر و بخشنده‌تر به موقعیت نزدیک شوند (کاراواچوک، ۲۰۲۱). همچنین افراد تاب‌آور تمایل به داشتن مجموعه‌ای از راهبردهای مقابله‌ای موثر دارند که به آن‌ها کمک می‌کند موقعیت‌های چالش برانگیز را هدایت کنند. این راهبردها ممکن است شامل حل مسئله، جستجوی حمایت اجتماعی، تمرین مراقبت از خود یا درگیر شدن در فعالیت‌هایی باشد که بهزیستی را ارتقا می‌دهد. با استفاده از این مکانیسم‌های مقابله‌ای، افراد تاب‌آور می‌توانند پیامدهای منفی یک تخلف را بهتر مدیریت کنند و بار عاطفی را کاهش دهند و بخشش را به گزینه‌ای مناسب‌تر تبدیل کنند (لاستاری و هووا، ۲۰۲۳).

1 Ajawani
2 Vela
3 choi

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

یافته نهایی پژوهش نشان داد که تاب‌آوری بین هوش معنوی و بخشودگی بین فردی نقش میانجی دارد؛ این یافته با نتایج پژوهش‌های برادلی[1] و همکاران (۲۰۱۷) همسو بود. در تبیین این یافته می‌توان گفت تاب‌آوری به افراد کمک می‌کند تا به‌طور مؤثر با ناملایمات، از جمله درگیری‌های درون روابط، کنار بیایند و از پس آن برآیند. هنگامی که افراد با سطوح بالاتر هوش معنوی با تعارض یا اشتباهات دیگران مواجه می‌شوند، تاب‌آوری به آن‌ها اجازه می‌دهد تا ثبات عاطفی، دیدگاه و احساس خوب بودن را حفظ کنند. این ثبات عاطفی احتمال هضم شدن توسط احساسات منفی را کاهش می‌دهد و به آن‌ها اجازه می‌دهد با ذهنیتی آرام‌تر و بخشنده‌تر به موقعیت نزدیک شوند (الیوت و همکاران، ۲۰۲۳). همچنین تاب‌آوری با استفاده از راهبردهای مقابله انطباقی همراه است. هنگامی که افراد با تعارضات یا اشتباهات در روابط روبرو می‌شوند، تاب‌آوری به آن‌ها اجازه می‌دهد تا از راهبردهای مقابله‌ای سازنده و سالم استفاده کنند. این راهبردها ممکن است شامل جستجوی حمایت اجتماعی، درگیر شدن در خود اندیشی و یافتن راه‌هایی برای برقراری ارتباط و حل و فصل مؤثر مسائل باشد. با به کارگیری راهبردهای مقابله ای انطباقی، افراد می‌توانند چالش‌ها را پشت سر بگذارند و برای بخشش تلاش کنند (برادلی و همکاران، ۲۰۱۷).

از یافته‌های این مطالعه می‌توان نتیجه گرفت هوش معنوی به‌صورت مستقیم و با نقش میانجی تاب‌آوری می‌تواند موجب افزایش یخوشدگی بین فردی در افراد گردد. در واقع هوش معنوی به واسطه ایجاد یک عامل محافظت کننده (تاب‌اوری) می‌تواند، زمینه بخشودگی روابط بین فردی را فراهم سازد. نمونه‌گیری در این مطالعه به روش در دسترس و در یک محدوده جغرافیای کوچک انجام شد؛ بر این اساس تعمیم دهی نتایج این مطالعه با این محدودیت‌ها همراه است. پیشنهاد می‌شود که در مطالعات آینده از روش‌های نمونه‌گیری تصادفی استفاده شود و این مطالعه در سایر شهرها و فرهنگ‌ها مورد بررسی قرار گیرد. در حوزه کاربردی اجرای برنامه‌های آموزشی با هدف ارتقاء هوش هیجانی و تاب‌آوری برای همسران افراد تحت درمان نگهدارنده متادون برای افزایش بخشودگی بین فردی آن‌ها پیشنهاد می‌شود.

منابع

آقاجانی، س. الف.، بهشتی مطلق، ع.، محمدنژاد دوین، ع.، و قبادزاده، س. (۱۴۰۲). بررسی نقش واسطه‌ای خانواده در رابطه توانمندسازی با نگرش به اعتیاد: مطالعه توصیف. *طب پیشگیری، ۱۰* (۴)، ۳۹۷-۳۸۶. http://jpm.hums.ac.ir/article-۱-۷۴۲-fa.html

امانی، م.، شیری، الف.، و رجبی، س. (۱۳۹۳). نقش هوش هیجانی و هوش معنوی در پیش بینی بخشودگی دانشجویان. *دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی، ۱۵*(۱)، ۷۳-۸۰. https://sid.ir/paper/163710/fa

امانی، م.، شیری، الف.، و رجبی، س. (۱۳۹۳). نقش هوش هیجانی و هوش معنوی در پیش بینی بخشودگی دانشجویان. *دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی، ۱۵*(۱)، ۷۳-۸۰. https://sid.ir/paper/163710/fa

بیرامی، م.، محمدی، د. الف. (۱۳۹۸). پیش‌بینی بخشودگی بین‌فردی بر اساس مؤلفه‌های هوش معنوی در دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه‌ی دوم شهر تبریز. *پژوهش در دین و سلامت، ۵* (۱)، ۱۹-۲۸. https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i1.17576

پارسافر، س.، و یزدخواستی، ف. (۱۳۹۵). بررسی روابط علی بین نقش‌های جنسیتی ، تاب آوری، سرسختی، درماندگی آموخته شده و هم وابستگی، در همسران افراد معتاد. *مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان ۱۲*(۴)،۹۲_۹۶. https://doi.org/10.22051/jwsps.2015.1495

سهرابی، ف.، و ناصری، ع. (۱۳۹۶). *هوش معنوی و مقیاس های اندازه گیری* آن. تهران: آوای نور.

غفوری، س. مشهدی، ع.، حسن آبادی، ح. (۱۳۹۲). اثربخشی روان درمانی معنوی مبتنی بر گذشت در جهت افزایش رضایت زناشویی و پیشگیری از تعارضات زناشویی زوج های شهر مشهد. *مجله مبانی بهداشت روان، ۱۵* (۱)، ۴۵-۵۷. https://jfmh.mums.ac.ir/article_771.html

یعقوبی، الف. (۱۳۹۱). بررسی رابطه معنوی با میزان شادکامی دانشجویان دانشگاه بوعلی همدان. *پژوهش در نظام‌های آموزش*، ۴ (۹)، ۸۵-۹۵. https://www.jiera.ir/article_83264.html

Abdullahi, A. A., Abidemi, O. R., & Ntozini, A. (2024). Drug addiction and marital conflicts: Exploring the experiences of drug-addicted wives in Abuja, Nigeria. *Conflict Resolution Quarterly*, *41*(3), 337-355. https://doi.org/10.1002/crq.21410

Aboalshamat, Kh., Alsiyud, A., Al-Sayed, R., & Alreddadi, R. (2018). The relationship between resilience, happiness, and life satisfaction in dental and medical students in Jeddah, Saudi Arabia. *Nigerian journal of clinical practice*, *21*(8), 1038-1043. https://doi.org/10.1186/s12909-022-03243-8

Ajawani, J. C. (2016). *Spiritual intelligence: A core ability behind psychosocial resilience*. In The Routledge international handbook of psychosocial resilience. Routledge.

1 Bradly

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

Backus, L. N. (2009). *Establishing links between desecration, forgiveness, and marital quality during pregnancy* (Master's thesis, Bowling Green State University). http://fpcej.ir/article-1-205-en.html

Braithwaite, S. R., Selby, E. A., & Fincham, F. D. (2011). Forgiveness and relationship satisfaction: mediating mechanisms. *Journal of Family Psychology*, *25*(4), 551. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0024526

Breen, W. E., Kashdan, T. B., Lenser, M. L., & Fincham, F. D. (2010). Gratitude and forgiveness: Convergence and divergence on self-report and informant ratings. *Personality and individual differences*, *49*(8), 932-937. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20871779/

Brose, L. A., Rye, M. S., Lutz-Zois, C., & Ross, S. R. (2005). Forgiveness and personality traits. *Personality and individual differences*, *39*(1), 35-46. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.11.001

Broyles, L. C. (2005). *Resilience: Its relationship to forgiveness in older adults*. The University of Tennessee.

Cavazos Vela, J., Castro, V., Cavazos, L., Cavazos, M., & Gonzalez, S. L. (2015). Understanding Latina/o students' meaning in life, spirituality, and subjective happiness. *Journal of Hispanic Higher Education*, *14*(2), 171-184. https://doi.org/10.1177/1538192714544524

Cornish, M. A., & Wade, N. G. (2015). Working through past wrongdoing: Examination of a self-forgiveness counseling intervention. *Journal of Counseling Psychology*, *62*(3), 521. https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2015.00185.x

Elliott, T. R., Perrin, P. B., Powers, M. B., Duffeck, D., & Warren, A. M. (2024). Resilience and distress among individuals with chronic health conditions during the initial wave of the COVID-19 pandemic. *Journal of Affective Disorders Reports*, *15*, 100710. https://10.1186/s12888-022-04265-8

Enright, R. D., Freedman, S., & Rique, J. (1998). The psychology of interpersonal forgiveness. In R. D. Enright & J. North (Eds.), *Exploring forgiveness* (pp. 46–62). University of Wisconsin Press. https://psycnet.apa.org/record/1998-07529-003

Faison, M. W. (2007). *The relationship of forgiveness to psychological resilience and health among African American women*. Capella University.

Fincham, F. D., & Beach, S. R. (2002). Forgiveness in marriage: Implications for psychological aggression and constructive communication. *Personal Relationships*, *9*(3), 239-251. https://doi.org/10.1111/1475-6811.00016

Gao, J., Barzel, B., & Barabási, A. L. (2016). Universal resilience patterns in complex networks. *Nature*, *530*(7590), 307-312. https://www.nature.com/articles/nature16948

Hartkamp, M., & Thornton, I. M. (2017). Meditation, cognitive flexibility and well-being. *Journal of Cognitive Enhancement*, *1*(2), 182-196. https://link.springer.com/article/10.1007/s41465-017-0026-3

Hatami, S., & Shekarchizadeh, H. (2022). Relationship between spiritual health, resilience, and happiness among a group of dental students: a cross-sectional study with structural equation modeling method. *BMC Medical Education*, *22*(1), 184. https://link.springer.com/article/10.1186/s12909-022-03243-8

Hill, E. W. (2001). Understanding forgiveness as discovery: Implications for marital and family therapy. *Contemporary family therapy*, *23*, 369-384. https://link.springer.com/article/10.1023/a:1013075627064

Khan, S., Shah, S. N., & Ullah, A. (2023). A Correlational Study of Spiritual Intelligence, Resilience and Perceived Stress among University Students of Peshawar, Khyber Pakhtunkhwa. *CARC Research in Social Sciences*, *2*(3), 76-85. https://journals.carc.com.pk/index.php/CRISS/issue/view/5

Kim, M. S., Bang, G., & Ko, I. J. (2017). The agent communication simulation based on the ego state model of transactional analysis. In *Advances in Computer Science and Ubiquitous Computing: CSA-CUTE2016 8* (pp. 360-365). Springer Singapore.https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-10-3023-9_55

King, D. B. (2009). Rethinking claims of spiritual intelligence: A definition, model, and measure. *Unpublished Master's Thesis, Trent University, Peterborough, Ontario, Canada*..https://library-archives.canada.ca/eng/services/services

Kravchuk, S. (2021). The relationship between psychological resilience and tendency to forgiveness. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, *10*(1), 11-21. https://ideas.repec.org/a/bjz/ajisjr/1988.html

Lestari, T. W. T., & Huwae, A. (2023). Forgiveness and resilience: A case of adolescents with broken home divorce. *Counsenesia Indonesian Journal of Guidance and Counseling*, *4*(1), 8-21. https://doi.org/10.36728/cijgc.vi.2407

Macdonald, J. J. (2002). *Spiritual Health in older men. In Proceeding of the 1th on Seminar Older men and Community*. Springe.

Marzban, A., Fereidooni-Moghadam, M., & Ghezelbash, S. (2022). The relationship between spiritual intelligence and resilience in family caregivers of patients with chronic mental disorders. *Perspectives in psychiatric care*, *58*(4), 2846-2853. https://doi.org/10.1111/ppc.13132

McCullough, M. E., Rachal, K. C., Sandage, S. J., Worthington Jr, E. L., Brown, S. W., & Hight, T. L. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships: II. Theoretical elaboration and measurement. *Journal of personality and social psychology*, *75*(6), 1586. https://psycnet.apa.org/journals/psp/75/6/1586/

Mokhtari, F., Torabi, F., & Pirhadi, M. (2022). Relationship between fertility characteristics with spiritual intelligence and resilience in infertile couples. *Journal of education and health promotion*, *11*(1), 44. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_97_21

Mróz, J., Kaleta, K., & Skrzypińska, K. (2021). The role of spiritual intelligence and dispositional forgiveness in predicting episodic forgiveness. *Journal of Beliefs & Values*, *42*(4), 415-435. https://doi.org/10.1080/13617672.2020.1851555

Mróz, J., Kaleta, K., & Skrzypińska, K. (2023). Spiritual Intelligence as a Mediator between Personality and Emotional and Decisional Forgiveness in Polish Adults. *Religions*, *14*(5), 574. https://doi.org/10.3390/rel14050574

Mu'awanah, E., Hidayah, N., & Hidayah, R. (2020). Learning Decision and Spiritual Based Skills for Adult Education. *International Journal of Instruction*, *13*(3), 805-826. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1259427.pdf

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]

O'Sullivan, L., & Lindsay, N. (2023). The relationship between spiritual intelligence, resilience, and well-being in an Aotearoa New Zealand sample. *Journal of Spirituality in Mental Health*, *25*(4), 277-297. https://doi.org/10.1080/19349637.2022.2086840

Pattiasina, S. M. O., Susanto, D., & Pradita, Y. (2022). Pendampingan Potensi Pemuda Desa Hanjak Maju dalam Ruang Pluralitas di Kalimantan Tengah. *Magistrorum et Scholarium: Jurnal Pengabdian Masyarakat*, *3*(2), 320-329. https://ejournal.uksw.edu/jms/article/view/7818

Reed, G. L., & Enright, R. D. (2006). The effects of forgiveness therapy on depression, anxiety, and posttraumatic stress for women after spousal emotional abuse. *Journal of consulting and clinical psychology*, *74*(5), 920. https://psycnet.apa.org/record/2006-13014-013

Rehman, S., Mustafa, E., Faiz, A. A., Kanwal, M., Yasmin, F., & Fatima, A. (2022). Impacts of drug addiction on psychological and emotional health and role of medicinal plants in treatment of drug addiction. *Journal of InnovativeScience*,*8*(2),311-325. https://ijisrt.com/assets/upload/files/IJISRT22OCT762_.pdf

Roberts, K., Jaurequi, M. E., Kimmes, J. G., & Selice, L. (2021). Trait mindfulness and relationship satisfaction: The role of forgiveness among couples. *Journal of Marital and Family Therapy*, *47*(1), 196-207. https://doi.org/10.1111/jmft.12440

Saghravani, S. (2010). The benefits of spiritual intelligence for the individual and organization. *Tadbir*, *215*, 35-9. https://johe.rums.ac.ir/browse.php?a_id=244&sid=1&slc_lang=en&html=1

Sloan, A., & Bowe, B. (2014). Phenomenology and hermeneutic phenomenology: the philosophy, the methodologies, and using hermeneutic phenomenology to investigate lecturers' experiences of curriculum design. *Quality & Quantity*, *48*(3), 1291-1303. https://doi.org/10.1007/s11135-013-9835-3

Soni, P. (2016). A study on the relationship between resilience and forgiveness. *Indian Journal of Mental Health*, *3*(1), 57-61. https://www.indianmentalhealth.com/pdf/2016/vol3-issue1/Original_Research_Article_8.pdf

Toussaint, L. L., Worthington, E. L., Williams, D. R., & Webb, J. R. (2019). Forgiveness and physical health. In *Handbook of forgiveness* (pp. 178-187). Routledge.

Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd. Ed.). New York: Guilfrod Press.

Witvliet, C. V. O., Ludwig, T. E., & Laan, K. L. V. (2001). Granting forgiveness or harboring grudges: Implications for emotion, physiology, and health. *Psychological science*, *12*(2), 117-123. https://doi.org/10.1111/1467-9280.00320

Worthington Jr, E. L., Rueger, S. Y., Davis, E. B., & Wortham, J. (2019). "Mere" Christian forgiveness: An ecumenical Christian conceptualization of forgiveness through the lens of stress-and-coping theory. *Religions*, *10*(1), 44. https://doi.org/10.3390/rel10010044

Yamhure Thompson, L., Snyder, C. R., & Hoffman, L. (2005). Heartland Forgiveness Sclae. *Faculty Publications, Department of Psychology*,452. https://digitalcommons.unl.edu/psychfacpub/452

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-19]